

HÓVÁRI JÁNOS

Török város, magyar szimbólum

Rodostói emlékek és tanulságok

Azok közé tartozom, akik az elmúlt három évtizedben többször is megfordulhattak Rodostóban, akik többször is megcsodálhatták a Márvány-tengert Rákóczi fejedelem egykori ebédlőjének (ma emlékmúzeum) ablakából, s elgondolkozhattak pár percre azon, vajon a fejedelem és hű kísérete is oly örömmel nézte-e a tenger kékeszöld hullámain, mint az odavetődő kései utazó, vagy nekik a tenger inkább a keserves idegenbe-szakadást jelentette, s örültek, ha nem is látják. Azok közé tartozom, akik a Rákóczi-emigrációt illetően bővülő ismeretekkel térhettek vissza Rodostóba, nemegyszer a kérdéskör kiváló kutatóival. Így alakult ki bennem az a mély meggyőződés, hogy Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen nem csupán a magyar történelem hősei, hanem olyan történelmi nagyságok, akik korabeli szerepük, tudásuk, szorgalmuk, hitük és kitartásuk okán napjainkban is korszerű példaképek. Nemcsak a felnöveendő ifjúságnak kell ismernie életútjukat: érdemes felnőtt fejjel is végiggondolni történelmi és irodalmi szerepüket, mert még széles élettapasztalatok birtokában is sok tanulságokat lehet levonni belőlük. Rodostói éveikről nem lehet megfeledkezni, mert az a szellemi és tárgyi szövevény, amely a törökföldi bujdosók történetét, kapcsolatrendszerét és emlékvilágát körülfogja, része nemcsak a magyar múltnak, hanem fontos tartóoszlopa napjainkban is nemzettudatunknak, de a magyar–török kapcsolatoknak, a kölcsönös megbecsülésnek és az eltérő civilizációk mélyebb és árnyaltabb megértésnek is.

Rodostói barátaim is csiszolták török nyelvtudásomat, hogy a Budapesten megtanult szavakat ép mondatokká tudjam összefűzni. Több alkalommal vizsgáztam előttük úgy is, hogy baráti társaságban vagy hivatalos megemlékezésen Rákóczi és Mikes életútjáról számvetést kellett készítenem törökök, s meg kellett magyaráznom, hogy a magyar emigránsok élete miként volt része a török történelemnek is. III. Ahmet és I. Mahmut szultánok célzatosan tartották a magyar emigránsokat Rodostóban, a szultáni diplomácia Rákóczi európai kapcsolati rendszeréből is építkezett. Ilyenkor rendre szóltam arról, hogy a szultáni udvar és a fejedelem közötti közvetítő Ibrahim Müteferrika volt: a törökké lett kolozsvári magyar, aki az iszlám világban először nyomtatott könyveket (emiatt ismerték őt török hallgatóim). Ibrahim dragomán (tolmács) gyakran megfordult Rodostóban, vagy azért, hogy üzenetet kézbesítsen, vagy csak azért, hogy magyarok között lehessen.

Rodostó a Dardanellák közelében van, s a város lakói jól ismerik azoknak az erődöknek a romjait, amelyeket a szultán 1770 táján építtetett, hogy megakadályozza a Földközi-tengeren támadó, brit egységektől is támogatott orosz flotta betörését a Márvány-tengerre. Az erődítési munkálatokat a kiváló magyar–francia hadmérnök, diplomata és történétíró, báró Tóth Ferenc irányította, akinek édesapja, András, Rákóczi hívei közé tartozott. Tóth András 1717-től francia szolgálatban állt, de többször megfordult a fejedelemmel Rodostóban is, s annak halála után sem felejtette el bujdosótársait: 1757-ben épp Rodostóban érte a halál, ott is temették el. Francia feleségétől született fia, Tóth Ferenc – a franciáknak François Baron de Tott – 1767–1776 között a Krímben és Isztambulban szolgált konzulként, majd katonai szakértőként. Mint hadmérnök ő vezette a Boszporusz és a Dardanellák erődítési munkálatait. Törökországi éveiről készült emlékiratait 1784-ben Amszterdamban jelentette meg. Könyve közel fél évszázadig meghatározó kézikönyv volt Európában az Oszmán Birodalomról. (A munka hamarosan magyarul is olvasható lesz, Tóth Ferenc történész fordításában. A jegyzeteket Ivanics Mária turkológus készíti.) A megingathatatlanul királpárti konzul a francia forradalom kitörését követően Bajorországba emigrált, majd hazatért Magyarországra. 1793-ban a Szalónak melletti Tarcsán temették el (ma Burgenland). Sírja túlélte a történelem viharait, s a falu temetőjében ma is megtalálható, sőt az a ház is, amelyben halála előtt élt.

Bercsényi Miklós fia, Bercsényi László, aki a trencséni csatában megmentette Rákóczi életét, a szabadságharc bukását követően francia szolgálatba állt. Az ifjú Bercsényi 1721-ben Rodostóban kétszáz magyar katonát hajózott be, akiből a már meglévő Ráttky György-ezred mellett egy újabb huszárezredet állított fel Franciaországban. A magyar katonák a dél-franciaországi, a gascogne-i Tarbes városába kerültek, ahol napjainkig is megvan a Bercsényi Lászlóról elnevezett ezred. Már régóta nem huszárok, hanem ejtőernyősök. A derék gascogne-i legények a díszszemléken huszárként vonulnak fel, s büszkén éneklük ma is sajátos kiejtésükkel, hogy „Nagy-Bercsényi Miklós sírdogál magába, elfogyott szegénynek minden katonája”.

A fenti történetekkel azt próbáltam török barátaimmal megértetni, hogy Rákóczi és kísérete Rodostót ráhelyezte az európai történelem térképére: városuk a magyaroknak köszönhetően közel két évtizedre olyan fontos kapcsolatok színtere lett, amelyek a tizennyolcadik század első felében szerepet kaptak Európa történelmének formálásában. Nem én voltam az első, aki ezt tette Rodostóban. Csupán azt a hagyományt folytattam, amit az 1848–1849. évi szabad-

ságharc törökországi emigránsainak Rodostóba látogató tagjai indítottak el. Ők voltak az elsők – különösen Szilágyi Dániel, a jeles orientalista –, akik felkeresvén Rodostót, a város vezetőit és ottani barátait igyekeztek megtanítani a magyar történelemre, képet adni arról, hogy a magyar menekültek mögött Rodostóig milyen út állt, s összegyűjteni a bujdosókról a kései leszármazottak és a helyi közösségek emlékfoszlányait. Őket követően ezt tette az elmúlt másfél évszázadban minden oda zarándokló kutató, politikus, diplomata és utazó. Az elmúlt két évtized azonban új korszakot teremtett: Rodostó nemzeti zarándokhely lett, s évente magyarok tízezrei látogatnak el a városba. A rodostóiak már nemcsak kutatókkal, diplomatakkal és világhírt utazókkal találkoznak, hanem magyarok ezreivel is a Kárpát-medence minden szögletéből. A törökök ezt úgy értelmezik, hogy megkérdőjelezhetetlenül fontos magyar és európai emléket őriznek városukban. Büszkéek erre, még akkor is, ha alig tudnak valamit Rákóczi-ról és hú magyarjairól.

Azokban az évtizedekben, amikor még fenyegetően állt a vasfüggöny, alig jutottak el magyarok Rodostóba, pedig az emlékmúzeumot 1968-ban felújították. Az 1980-as években – ahogyan a vasfüggöny szakadozni kezdett – mindez pár év alatt megváltozott: az Isztambulba tartó magyarországi és felvidéki autóbuszok megálltak pár órára Rodostóban, hogy a fáradt utasok kinyújthassák végtagjaikat, megmosakodhassanak és megcsodálhassák tengert. Ezt követően idegenvezetőikkel elzarándokoltak Rákóczi fejedelem emlékmúzeumához, s könnyes szemmel énekelték el a Himnuszt. 1990-ben már ott voltak közöttük az erdélyiek, s pár év múlva a kárpátaljaiak is. A magyar turistaözön teljes egészében megváltoztatta a várost, különösen a tengerparti részt. A Magyar Köztársaság 1990 szeptemében nyitott itt tiszteletbeli konzulátust. Azóta folyamatosan magyar zászló leng Rodostóban. A tiszteletbeli magyar konzul, Erdogan Erken úr az 1970-es évek óta állt kapcsolatban Magyarországgal. Önzetlenül segítette és segíti a bajba jutott magyarokat, sohasem nézte azt, hogy kinek milyen ország címe van az útlevelében. Fáradtságot nem kímélve járt utána a Rákóczi-emigráció történetének: a Kárpát-medencében mindenütt felkereste a Rákóczi-, a Mikes- és a Bercsényi emlékhelyeket. Magyarország aligha találhatott volna nálánál alkalmasabb tiszteletbeli konzult Rodostóban.

1994. július 4-e óta II. Rákóczi Ferencnek szobra van a tengerparti sétányon, Sait Rüstem török szobrászművész alkotása. Ezzel a fejedelem – a híres költő, Námik Kemâl mellett, aki a város szülötte – Rodostó egyik szimbólumává vált. Az impozáns szobor igen sok arra járó külföldit is megállásra késztet: hogy került a ruházatában egyértelműen európai, megjelenésében fejedel-

mi férfi szobra a török tengerpartra, kérdezik autójukból kiszállva a helyieket. A rodostóiak büszkén válaszolják: a „Madzsar prensz, Rákocsi” – a törökök ugyanis a „c” hangot nem tudják kiejteni. Ezt követően a közeli Rákóczi emlékmúzeumra mutatnak. Sokan követik is az irányt, s a múzeumban a magyar történelem egyik fontos korszakával ismerkedhetnek meg a Magyarországtól távoli Törökországban.

A Rákóczi-kor utóéletét s vele együtt a fejedelem és híveinek történelmi és politikai rehabilitációját Zemplén vármegye indította el 1873. március 8-án azzal, hogy „a vármegye közönsége” feliratot intézett a képviselőházhoz II. Rákóczi Ferenc földi maradványainak hazahozataláról és magyarországi eltemetéséről. Harminchárom év kellett ahhoz, hogy ez megtörténjen. Elszomorító, milyen hosszú időre volt szükség a nemes gondolat megvalósításához, a három évtized ugyanakkor lehetővé tette, hogy a bujdosókra vonatkozóan érdemi történelmi kutatások induljanak meg. A forrásfeltáró munka olyan alapos volt, hogy legalább egy évszázadra feladatot adott a történészeknek azok kiegészítéséhez, értelmezéséhez és teljes feldolgozásához.

Szekfü Gyula 1913-ban a fejedelem rodostói éveiről – a korábbi kutatásokra és a gazdag történelmi irodalomra építve – alapvető történelmi munkát tett közzé *A száműzött Rákóczi* címmel. A jeles magyar történész által bemutatott Rákóczi-kép azonban nem az volt, ami a magyar közgondolkodásban uralkodott, így könyvét sokan heves kritikával illették. Az erdélyi születésű Köpeczi Bélának, a magyar–francia kapcsolatok története kiváló kutatójának szinte egész történészi munkássága a Rákóczi-emigrációhoz kapcsolódik. 1991-ben megjelent, *A bujdosó Rákóczi* című könyve választ ad a fejedelem életútjának kérdéseire, s szétágazó és alapos kutatásai révén pontot tesz számos vita végére. A történelmi források szinte teljességének feltárásával egyértelműen igazolja, hogy Rákóczi olyan magyar politikus volt, aki korában élesen átlátta az európai diplomácia mozgásait, felismerte a változások fő irányát, s a magyarságra nézve veszélyt látott a Habsburg Monarchia túlzott megerősödésében. Hopp Lajos, aki munkássága csúcán 1996-ban váratlanul hunyt el, egész életét Mikes Kelemen irodalmi emlékei kutatásának szentelte. Neki köszönhetően ismerjük Mikes életútját és nagy ívű irodalmi munkásságát.

Mindhárom kutatónak nagy tisztelője vagyok. Szekfü Gyula történelmi munkái ösztönöztek arra, hogy a történelemben a folyamatokat keressem, s az Eötvös Collegiumban az ő könyvtári hagyatékának köszönhetően szélesedhetett látóköröm. Köpeczi Béla tanár úr filológiai pontossága minden kutatónak például szolgál-

hat. 1976-ban, egyetemi hallgatóként, amikor az ELTE török filológiai tanszéke meghívást kapott az Isztambuli Tudományegyetem konferenciájára, amelyet II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából rendezett, s részt vehettem több diáktársammal együtt az emlékülésen (ekkor jutottam el először Törökországba) – hallhattam, hogy Köpeczi Béla, aki a Magyarországon tanult Tayyip Gökbulgin mellett a konferencia egyik meghatározó előadója volt, miként összegezte Rodostóban a Rákóczi-emigráció történetét. Hopp Lajos tanár úr több ízben megosztotta velem a Rákóczi-emigrációval kapcsolatos kutatási gondjait. 1990 őszén együtt jártuk be Rodostóban az egykori magyar városrész utcáit, s próbáltuk rekonstruálni az egykori magyar életet. Hopp Lajos egész életpályáját Mikes Kelemen kiadatlan kéziratai megjelentetésének szentelte. Az elveszettségéből hozta vissza a remek író a magyar irodalomba: Mikes nemcsak leveleket írt, hanem szorgalmas fordító és elmélyült gondolkodó is volt. Sajnos az összes általa kiadásra előkészített kötet megjelenését Hopp Lajos már nem érthette meg.

Ráday Mihály filmrendező, a neves műemlék- és városvédő a Rákóczi-emigrációhoz kötődő rodostói épületekről az én útmutatásaim szerint 1993 elején részle-

tes filmfelvételeket és fotódokumentációt készített. Parlamenti képviselőként szorgalmazta, hogy a kulturális kormányzat tegyen lépéseket az emlékmúzeumon kívüli magyar vonatkozású épületek (Mikes-ház, Bercsényi-ház, Forgách-ház) megmentése érdekében. A kulturális tárca vezetője megköszönte a figyelmeztetést, de az épületek megóvását illetően semmi sem történt. Az elmúlt évtizedekben számos jó szándékú kezdeményezés született a magyar házak megmentése érdekében, eredményt azonban nem hoztak, így közülük kettőt tulajdonosaik az elmúlt években lebontottak, hogy az értékes tengerre néző telkeken új épületeket emeljenek. A rodostói magyar házak részletes dokumentációját a huszonnegyedik órában Pintér Tamás és Deák Zoltán építészek végzeték el 1999–2002 között, amelyből 2004-ben jelentést állítottak össze *Rodostói magyar házak* címmel; egy példányát a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal könyvtárában helyezték el.

A Magyar–Török Baráti Társaság a Rodostói Magyar Baráti Társasággal közösen 2005-ben magyar és török nyelvű könyvet adott ki; a *II. Rákóczi Ferenc élete és törökországi emigrációja* című kötetet F. Tóth Tibor szerkesztette. Szerzői – Dávid Géza, Köpeczi Béla, Tasnádi Edit, Fodor Pál, Tóth Ferenc, Balla Antal,

Nagy Ferenc, Tóth Csaba és Somogyi Gréta – röviden összegzik a Rákóczi-emigráció egy-egy aspektusát. Mivel dolgozataik török fordításban is olvashatók, az érdeklődők Rodostóban és bárhol Törökországban e kötetből végre megismerhetik a magyar bujdosók életét s mindazokat az okokat, amiért sorsuk az Oszmán Birodalomba vezérelte őket.

Bujdosó sors, magyar sors

A számkivetettség szomorú osztályrésze mind a múlt, mind a jelen magyarságának. Hosszú történelmünk során sokan kerültek olyan helyzetbe, hogy el kellett hagyniuk szülőföldjüket, idegen földön kellett menedéket és boldogulást találniuk. Különösen kegyetlen volt e tekintetben a huszadik század. A magyar történelmi kudarcokat és tragédiákat követően százezrek hagyták el otthonukat, hogy mentsék pusztá életüket, hogy elkerüljék a kirekesztést és szenvedéseket, vagy csupán azért, hogy emberibb életet élhessenek. Százezreket tesz ki azok száma is, akik nem akarták elhagyni szülőföldjüket: erőszakkal rakták őket szekérre vagy vonatra, s idegen földekre vitték őket meghalni, dolgozni, magyarságukat elveszíteni. Így nincs mit csodálkozni azon, ha közgondolkodásunk nem felejtette el a száműzöttséget, s tiszteleg mindenki előtt, aki hazájáért szenvedett. A nemzeti emlékezet úgy tartja, hogy a számkivetettségek sora a Rákóczi-emigrációval kezdődött, s az első jelentős magyar emigráns kolónia Rodostóban jött létre. A historikusok tudják, hogy a korai Árpádoktól fogva vannak magyar számkivetettek, de azt kétségtelen, hogy II. Rákóczi Ferenc és az őt követő magyarok százai jelentették az első olyan magyar emigrációs csoportot, amely politikai célokkal és széles nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett.

A huszadik század, amely szerencsétlenségében csak tizenhatodik-tizenhetedik századdal vetekedhet, a Magyar Királyság feldarabolását hozta. A magyarság harmada máról holnapra idegen államok fennhatósága alá került. Ez annak a nagyhatalmi politikának volt a következménye, amely figyelmen kívül hagyta nemcsak a magyar érdekeket, hanem célzatosan meggyengítésünkre törekedett. Százezrek kényszerültek arra, hogy elhagyják őseik földjét, s a többségre, akik maradtak, megaláztatások sora várt. Számos tekintetben olyan sorsra jutottak magyarok milliói, mintha emigrációban volnának. Ők talán az anyaországiaknál is jobban át tudják érezni a rodostói sorsot: Rákóczi felemelő rendíthetlenségét és Mikes Kelemen honvággyal

teljes hazaszeretetét. Közöttük a történelmi hitelességet és az érzések mélységét még az is erősíti, hogy azoknak a magyar történelmi emlékhelyeknek a többsége, amelyek Rákóczihoz és Mikeshez kötődnek, a határon túli magyarság földrajzi világában találhatók, sőt annak meghatározó részét alkotják.

Rákóczi még holtában is bujdosó lett. A fejedelmet 1906. október 29-én a kassai Árpádházi Szent Erzsébet székesegyházban helyzeték örök nyugalomra. Amikor a várost elveszítettük, Rákóczi is határon túli magyarrá lett. Megítélésem szerint erre épül az a mély lelki kapcsolat, ami a magyar emigrációt és a határon túli magyarságot Rákóczihoz köti. Mikes Kelemen szellemi hagyatéka a magyarságnak a szülőföld szeretetét és a honvágyat szimbolizálja, de az idegen földben való drámai elveszejtődést is, mert Mikesnek még a sírhelyét sem ismerjük. Úgy vélem, Mikes Kelemen utóélete mégis inkább reményt adó: a szellemi értékek fennmaradnak, a haza okulására is szolgálnak, és még akár egy évszázad után is felfedezhetőek. A magyar szellemi lét megtartásának igenis van értelme: Mikes Kelemen ezt vallotta és követte. Utóélete is mutatja, igaza volt.

Jól ismerjük azt az életérzést, hogy a haza rossz kezekbe is kerülhet, s ilyenkor megtörik a magyar nemzet történelmének íve, szemfényvesztők igyekeznek az elárvult magyarságot maguk mellé édesgetni. Mindazokat, akik ezzel szembefordultak, rendre megbélyegezték, a hivatalos nemzeti emlékezetből pedig egyszerűen kitörölték őket. Idővel azonban a történelem ítéletet mondott és mond felettük, így korok és személyek egyaránt átértékelődhetnek. Időnként abból, akit épp elfelejtetni akartak, nemzeti hős lesz, az pedig, aki azt hitte magáról, hogy történelmi szerepet tölt be, kikopik az emlékezetből. Ez fontos tanulsága Rodostónak is. Rákóczi vesztes, de igaz ügy harcosaként élt kíséretével a török kisvárosban. Nem bánt meg semmit, és sohasem kért kegyelmet. Élete végéig küzdött azért, hogy azt a politikát, amelyért nyolc évig háborúzott, nemzetközi segítséggel sikerre vihesse. Európai távlatokban kereste a magyar ügy lehetőségeit, hogy kiemelje azt a Habsburg-érdekrendszer fojtogató szövevényeiből, s más viszonylati rendszerbe helyezze át. Próbálkozásai sikertelenek maradtak, holott a huszadik század – amikor a francia és a brit diplomácia az Osztrák–Magyar Monarchiát elsődlegesen a magyarság kárára feldarabolta – őt igazolta. Rákóczi, diplomáciai kudarcai ellenére is, Rodostóban megmaradt nyugodt, az étellel megbékélt, a hitet és az erkölcsiséget mindenek fölé emelő, sorsát vállaló bölcs fejedelemnek.

A Rákóczi-emigráció Rodostóban

II. Rákóczi Ferenc Rodostóban élte le számkivetettségének leghosszabb idejét, tizenöt évet. A Habsburg-dinasztia azt akarta, hogy népe örökre elfelejtse. Majdnem ez is történt, hiszen azok a derék magyarok, akik Rodostóban vele éltek, sohasem kerültek haza. Sőt az is tény, hogy a tizennyolcadik század az épülés nagyszerű kora, és Mária Terézia a magyarság jó királynője volt. Eleinkre, ha akkoriban belenéztek a történelem velencei tükrébe, zavaróan hatott Rákóczi Ferenc egyre elmosódó és távolodó képe: számos kézenfekvő indokuk lehetett arra, hogy elvessek azt a politikát, amit a fejedelem követett. II. József ébresztette fel őket a bécsi udvar csodálatából, s ezt követően Rákóczi, különösen a reformkorban, visszakerült a nemzeti emlékezetbe, irányt mutató hős lett. 1906. október 24-én, amikor II. Ferenc József szentesítette a II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazahozataláról szóló 1906:XX. törvénycikket, ami a bujdosó sorsra kényszerítő 1715. évi 49. törvény cikk hatálytalanítását is jelentette, a Habsburg-ház is fejet hajtott a magyar történelmi hős előtt.

Rodostó nem csupán Rákóczi fejedelemnek, hanem legalább annyira kamarásának, Mikes Kelemennek köszönhetően vésődött be mélyen a magyar nemzeti emlékezetbe. A szabadságharc idején fiatal apród követte urát az emigrációba. Kitűnő író, műfordító és gondolkodó lett belőle, aki távol a hazától úgy alkotott, hogy szinte alig tudtak róla. Kéziratai csodával határos módon maradtak meg s jutottak haza. Híres levelei először 1794-ben kerültek Szombathelyen kinyomtatásra; nevét és munkásságát a nemzet csak harminchárom évvel halála után ismerhette meg. Teljes életművének feldolgoása azonban csak jóval kétszáz évvel később történt meg, és csak az elmúlt évtizedekben foglalta el méltó helyét a magyar irodalomtörténetben.

Rodostó annak köszönhetően, hogy III. Ahmed szultán 1720 tavaszán ezt a helyet jelölte ki a magyar emigránsok szálláshelyének, majdnem egy évszázadra (az utolsó magyarok az 1800-as évek elején haltak meg, de egyes le származottakról még a huszadik század elején is vannak híradások) a magyar történelem egyik fontos városa lett. II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai itt készítették számvetést politikájukról, itt kovácsoltak újabb tervek. Rákóczi kiszorult ugyan a magyar politikai színtérről, de továbbra is fontos európai politikus maradt, akit sokan kerestek fel egyes európai udvarokból, hogy a tanácsát kérjék, vagy hogy politikájukat a szultáni udvarban egyengesse. Rákóczi, miközben újabb és újabb politikai tervek készített, szinte szerzetesi keresztény életet élt: törökföldi száműzetésének egész idején megtartotta a grobois-i kamalduli

szerzeteseknél 1715-ben tett fogadalmát, hogy további életét mélyen hívő keresztényként éli le.

II. Rákóczi Ferenc ismert személyisége volt százada világának. A számkivetett fejedelem és birodalmi herceg leginkább a francia udvar számára volt fontos. Párizsban a tizenötödik század végétől úgy számoltak a Magyar Királysággal, mint egy olyan állammal, amely keleten szövetségük lehet a Habsburgok ellen. Ezt a politikát Rákóczi számos felmenője jól értette, sőt módjával élt is vele, de a fejedelem volt az, aki még annak ellenére is, hogy vesztett, ezt széleskörű európai külpolitikai összefüggésrendszerbe tudta behelyezni. Nem kétséges, hogy élesen ütközött volna a francia érdekekkel, ha Rákóczit rodostói magányában elfelejtik. Igaz: a fejedelmet a franciák méltán búsították el, mert a spanyol örökösödési háborút lezáró 1714. évi rastatti béketárgyalásokra – ennek a háborúnak egyik fontos frontja volt a magyarországi kuruc–labanc küzdelem – őt nem hívták meg, s a magyar ügyet, köztük az Erdélyi Fejedelemség önállóságát, a korábbi ígéretekkel ellentétben fel sem vetették. Párizsból azonban igyekeztek a magyar emigránsok között nemcsak Rodostóban, hanem Havasalföldön, Moldvában és Lengyelországban is a francia orientációt fenntartani. Így a konstantinápolyi francia követek gyakori vendégek voltak a fejedelemnél, aki élete végéig maga is fenntartotta személyes franciaországi kapcsolatait. Ragotzit, ahogyan nevét a franciák gyakran írták, ismerték francia értelmiségi körökben is. Szerepel Voltaire Candide-jában is, amelyet a nagy francia író jóval a fejedelem halála után vetett papírra. Candide az erdélyi fejedelem rodostói házában találja meg kalandjai végén szerelmét, Kunigundát. Az sem csupán véletlen, hogy a Rákóczi-indulót 1846-ban épp a francia Hector Berlioz komponálta, s ezzel a Rákóczi név világszerte ismerté vált.

Rodostó vagy Tekirdag

A törökök Tekirdag-nak (helyes kiejtéssel: Tekirdá) hívták Rodostót. A város, noha az 1350-es évektől az Oszmán Birodalom törzsterületeihez tartozott, a huszadik század elejéig megőrizte levantei soknemzetiségű világát. A törökök mellett Rodostóban görögök, örmények és szefárd zsidók éltek. A levantei népesség vitte tovább a város ősi görög–latin nevét, amelyet a törökök Rodosçuk (helyes kiejtéssel Rodoszcuk) alakban vettek át, s az első világháború végéig használtak is.

A Rodostó név a klasszikus görög Raidesztosz helynévből származik. A rómaiak Rhaedestus alakban írták át. A bizánci időkben alakult ki a Rodosz-

tosz/Rodoszto elnevezés, amely jócskán túlélte a birodalmat. Az Oszmán Birodalomban élő frenkek (azaz nyugati keresztények) a város nevét Rodoszto alakban ejtették, s a bujdosók innét magyarították a Rodostó nevet. Arra, hogy a magyarok kezdetektől a Rodostó és nem a Rodosztó hangalakot használták, leginkább Bercsényi Miklós híres anagrammája a bizonyíték, aki a város nevéből az „ostorod” szót rakta össze, amely Mikes Kelemen szerint „igen hozzáillik a bujdosókhöz”. Az anagrammát választotta Szabó Gyula erdélyi író Mikes Kelemenről 1988-ban írt művének címéül, amelyben Mikes egykori levelei alapján ad számvetést a bujdosás éveiről: *Ostorod volt-e Rodostó?*

Az oszmánok 1354-ben foglalták el a várost, amelyet Rodosçuk-nak és Tekfurdagi-nak egyaránt neveztek. Az utóbbi név azzal áll összefüggésben, hogy a város felett három hegy emelkedik, ezek egyike a Tekfur-hegy, törökül Tekfurdagi. A tekfur örmény gyökerű bizánci görög jövevényszó az oszmánli nyelvben, amely keresztény várparancsnokot vagy tartományurat jelent. A tekfur szót gyakran tekur-nak is ejtették, s így alakult ki a Tekurdagi névalak, amely a latin írás kötelező bevezetését (1928) követően Tekirdag lett. A rodostóiak azóta nem használják a Rodosçuk nevet.

A város görög lakóit 1924-ben trákiai törökökkel cserélték ki, az örmények pedig Franciaországba és Kanadába vándoroltak ki. A nagy változások – különösen a lakosság kicserélődése – következtében a mai rodostóiak közül kevesen tudják, hogy a Tekirdag a Tekfurdagi név „tovább-törökösítéséből” származik, mivel a „tekir” (jelentése: tarka, cirmos) jóval érthetőbb a huszonegyedik század törökjeinek, mint a bizánci időkre vagy az oszmánli múltra emlékeztető tekfur és tekur.

Az utódok utódai

Rákóczi és kísérete 1720. április 24-én hajóval érkezett Rodostóba. Ez a nap a kezdete a rodostói magyar életnek. Végét meghatározni azonban aligha lehet, mert más időpontban veszett el a nyelv és a magyar bujdosó tudat. A Magyar Mercurius 1794. évi tudósítása szerint egy Rodostóban járt kassai orvos még találkozott az akkor 116 éves Horváth Istvánnal, aki a bujdosók matuzsáleme volt. Még további négy évet élt, 1798-ban temették el. A rodostói katolikus plébánia anyakönyvei szerint, amelyeknek magyar vonatkozású bejegyzéseit Thaly Kálmán, Rákóczi hamvai hazahozatalának fáradhatatlan harcosa, 1888-ban lemásolta és később közzétette, a magyar élet a tizenkilencedik század közepéig egyre elvékonyodóan ugyan, de kimutatható.

Thaly Kálmánnak s minden magyar kutatónak és diplomatának Rodostóban az 1970-es évekig az Aslan család volt a vendéglátója. Nevük lépten-nyomon előbukkan a visszaemlékezésekben és más történeti forrásokban. Thaly Kálmánt és kísértét 1888-ban két, franciául kiválóan beszélő fiatalember fogadta és kalauzolta, George Aslan és Arthur Aslan – Pierre Aslan rodostói oszt-rák–magyar tiszteletbeli konzuli ügynök fiai. Pierre Aslan 1836-ban született, 1885-től lett a Monarchia konzuli ügynöke; Thaly azt jegyezte le róla, hogy Rodostó leggazdagabb gabonakereskedője és „a római katolikus keleti misszió buzgalmából keresztény hitre térített aleppói arab ősök utóda”. Azok szerint, akik ismerik a szíriai viszonyokat, az Aslan név az iszlám és a kereszténység szinkretizmusára törekedő aleviták között gyakori, de a világban szétszórtan élő szíriaiak között másutt is rábukkanunk. Pierre Aslan apja vagy nagyapja talán alevita volt vagy valamelyik keleti keresztény felekezethez tartozott, s közülük tért át katolikus hitre a pezsgő életű Aleppóban, amelynek kereskedői különösen Napóleon kontinentális zárlatából húztak nagy hasznot, s tőkéjük az Oszmán Birodalom más vidékein is kelendő volt. Kizártnak tartom, hogy az ősök áttért muszlimok lettek volna, mert az iszlámból való kitérést az oszmánli hatóságok és a helyi iszlám közösségek tiltották, s keményen büntették is.

A két ifjú Aslan meghatottan újságolta el Thaly Kálmánnak, hogy anyai ágon ők is magyarok, s a bujdosók leszármazottjai. Elmondták, hogy dédanyjuk, Kőszeghy Cecília (Cecile) épp a múlt hónapban halt meg, s így vele már a lelkes Rákóczi-kutató nem találkozhatott. Thaly a plébánia évkönyveiből kigyűjtötte a Kőszeghy családra vonatkozó adatokat, s az Aslan család segítségével a családfát is összeállította, amelyet 1889-ben megjelentetett *Rodostó és a bujdosók sírjai. Történelmi kutatások a helyszínen* című könyvében közzé is tett.

Az Aslan fiúk dédanyja a Mikes Kelemen leveleiben szereplő Kőszeghy Zsuzsi kései rokona volt. Zsuzsanna, miután Bercsényi Miklóstól megözvegyült, Lengyelországba költözött, testvére, János azonban a fejedelem mellett maradt. Konstantinápolyi keresztény hölgyet vett feleségül, akitől több gyermeke is született, de csak György érte meg a férfikort. Ő is levantei leányt választott hitveséül: Vitali Angela-Mariát. Leányuk Terrason András István drinápolyi angol és orosz konzullal kötött házasságot. Fiuk, Gergely, 1798–1810 között angol és orosz, 1811-től pedig francia konzul. Ő volt az, aki 1812-ben a fejedelem rodostói kútját kijavította, s nevét az ekkor készült márvány emléklapon „de Kessek” alakban íratta. Felesége édesanyjának távoli rokona lehetett, mert Vitali Veronikának hívták. Tíz gyermekük között az 1794-ben született Kőszeghy Cecília volt a legidősebb. Férje, Naum, Aleppóból költözött

Trákiába, s ő is római katolikus volt. Thaly a Naum név mellé a következőt jegyezte fel: Saih Chodgia. Ezt családnévnek tekintette. Az is volt, de egyben foglalkozást is jelölt: arany- és ezüstműves, azaz ötvös.

Naum Saihnek és Kőszeghy Ceciliának több gyermeke született, a legidősebb az 1816-ban született Maria-Helene volt. Thaly feljegyezte, hogy a gyermekek közül George-Rochus az Oszmán Birodalom hadseregének ezredese, Constantin pedig őrnagy volt. George-Rochus örökölte az egyik legfontosabb családi ereklyét, Mikes Kelemen pecsétnyomóját. Az ezredessel Thaly Kálmán személyesen is találkozott Isztambulban.

Maria-Helene Saih 1835-ben házasodhatott össze az aleppói gyökerű George Aslannal. Valószínűleg apja kapcsolatrendszerével függhetett össze, hogy a rodostói levantei-magyar lány is aleppói gyökerű férjet kapott. Első gyermeküket, Pierre Aslant, az Osztrák–Magyar Monarchia tiszteletbeli konzuli ügynökét 1836. novemberben 4-én keresztelték meg a Rákóczi által alapított rodostói katolikus templomban. Magyar nagyanyja, Kőszeghy Cecília tartotta keresztvíz alá. Thaly nem kérdezősködött arról, hogy a konzuli ügynökök voltak-e testvérei. Az öt kalauzoló két ifjú anyjának nevét sem tudakolta meg. Bizonyára nem tévedünk sokat, ha az úgy véljük, hogy Pierre Aslan az 1860-as években kötött házasságot, s George és Arthur ezt követően, az 1870-es évek táján születhettek.

Nem csak Thaly Kálmán írt elismerően az Aslan családról, hanem Szádeczky-Kardos Lajos kolozsvári történész professzor is, aki 1903-ban járt Rodostóban. 1904-ben ők segítették Thallóczy Lajos kormány megbízottat, amikor a rodostói görög ortodox főszékesegyházban kiásatta Bercsényi Miklós, Esterházy Antal és Sibrik Miklós földi maradványait. Thallóczy az Aslan család szolgálatainak elismeréseként, mielőtt elhagyta Rodostót, Pierre Aslannak egy kazettát, s két fia közül George-nak egy dohánytartót, Arthurnak pedig egy gyertyatartót ajándékozott. Pierre Aslan 1906-ban Isztambulból Kassáig kísérte a bujdosók földi maradványait. A magyar újságok Aslan Péterként írták a nevét. Fáradozásainak elismeréseként 1906-ban szolgálati aranykereszt kitüntetéssel kapott. Szép kort érhetett meg. 1914-ben még szerepel az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai és konzuli megbízottjainak tiszti címtárában. Minden bizonynyal az első világháború éveiben halt meg.

A család konzuli megbízatásának az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával vége szakadt. Arthur Aslan volt azonban az, aki 1926-tól kezdődően évekig segítette Tahy László törökországi követünket abban, hogy azt a tengerparti házat, ahol egykoron a fejedelem ebédlője állt, a magyar állam megvehesse, s ott múzeum nyíljon.

Arthur Aslan feltehetőleg az 1940-as években hunyt el. Neki legalább egy fia volt, akinek nevét sajnos nem tudtam kideríteni: ő vitte tovább a családban a magyar kapcsolatrendszert. Amikor ő is elhunyt – talán az 1960-as években –, özvegye, Henriette Aslan volt a magyar emlékhelyek gondviselője. Háza is a Rákóczi emlékműzeum közelében állt. Az épületet még 1990-ben mutatta nekem Mehmet Serez rodostói helytörténész. Madame Aslan rodostói barátaim szerint 1984-ben Isztambulba költözött, s néhány év múlva ott hunyt el; feltehetőleg az Isztambul szívében lévő feriköyi katolikus temetőben temették el. 2005-ben az isztambuli olasz főkonzul családja vendégeskedett Rodostóban, ők úgy tájékoztatták Erdogan Erken rodostói tiszteletbeli magyar konzult, hogy az Aslan családnak van Olaszországba és Franciaországba szakadt ága. Ők azonban a rodostóiakkal még nem kerestek kapcsolatot.

A magyar emigránsok többnyire elégedettek voltak Rodostóval. Közel, két-három napi járásra voltak Isztambultól. A város kikötőhely volt a Földközi-tenger és Isztambul közötti tengeri úton. Közel volt Edirnéhez, amely a Balkán-félsziget délkeleti szöglete fővárosának számított, de állomás volt a Konstantinápoly–Thesszalóniki úton is, amely különösen a görögöknek és a zsidóknak volt fontos kapcsolattartási rendszere.

A rodostói életviszonyok

Rodostó klímája kellemes, mivel a nagy nyári meleget a Márvány-tenger enyhíti, s októbertől május végéig csapadék is bőségesen hullik. Így a város környéki dombok legfeljebb csak július-augusztusban száradnak ki. Azok a magyarok, akik az Oszmán Birodalom más területeit is bejárták – Rákóczi és kísérete is több mint két évszázadot követően került Rodostóba –, megnyugvással tértek vissza Rodostóba, mert tudták, hogy a birodalom egyik legkellemesebb vidékén élnek. A város lakóinak búzaföldjei s szőlői voltak. A gabona és a bor (amivel görögök, örmények és zsidók foglalkoztak) volt Rodostó két legfontosabb árucikke. Mikes csodálkozva írta le, hogy a szőlőket nem karózták, hanem a vesszők szétfutnak a földön, miként ez még napjainkban is látható Törökország több vidékén. Beszámolt a gyapottermesztésről is, ami számára különlegesség volt. Mikestől tudjuk, hogy a városban gyümölcsökben és kerti veteményekben is bőség volt. A Rodostó környékén élő nomád törököknek (yürükök), akiket a tizenegyedik-tizenötödik században Anatóliából telepítettek Ruméliába, nagy juhnyájuk és kiváló lovaik voltak. Ez még napjainkban is szembeötlő a város körüli tráki tájban. A bujdosók élelemben aligha szenvedtek hiányt.

Nemcsak a borról nem kellett lemondaniuk, hanem a disznóhúsról sem, mivel a szomszédságukban élő örmények és görögök szintén ezt fogyasztották.

Maguk a bujdosók, de még inkább a Rodostóban járt kutatók között olyan vélemény is kialakult, hogy III. Ahmet szultán a hely kiválasztásával is kedvezni kívánt Rákócziéknak. Nem kétséges, hogy a szultáni udvar nagy becsben tartotta a fejedelmet, elhelyezésénél azonban alig ha gondoltak a természeti adottságokra. Rodostóra nem véletlenül esett a választás. A város az oszmánli gyakorlatban régóta a hivataluktól megfosztottak internálási helye volt, de a szultánok azokat is Rodostóban helyezték el, akikkel terveik voltak. Rodostóban élt hónapokig 1700-ban Thököly Imre és Zrínyi Ilona is; s innét indultak tovább az ázsiai parton lévő Izmitbe. A hely Thököly embe-reinek is tetszett, mert Komáromi János, a kuruckirály diplomatája naplójában így írt róla: „Ennek a Tekerdáknak (ti. Tekirdagnak) véghetetlen sok szélei vannak, kedves ízű, rubinszínű bora terem. Az mondolának (ti. mandulának) felettébb nagy bősége, és egyéb sokféle gyümölcse [van].” A szultánok a tizenharmadik század elejétől Rodostóban helyezték el a Krími Kánság uralkodóházának azon tag-jait, akiket vagy a krími trónvillongásokból akartak kivonni, vagy épp megelégték korábbi politikájukat. Életük több vonatkozásban is összefolyt a magyar bujdosókéval. A Giray-dinasztia több tagja is Rodostóban nyugszik, sírköveik fontos emlékei a krími tatárok szomorú történelmének. Így amikor a szultáni udvarban döntöttek, hogy Rodostóban telepítik le Rákóczi fejedelmet és kíséretét, bevált gyakorlatot követtek: a szultáni udvarban nem akartak különösen kedvezni, de ártani sem.

A korabeli Rodostóról Mikes Kelemen mellett az egyik leghitelesebb képet a svájci francia César de Saussure adja, aki 1733-tól állt a fejedelem szolgálatában. Levélformában írt visszaemlékezéseiben Rodostóról a következőket írta: „Elég nagy település, tizenöt-húszezer lakossal, ezek nagyjából görögök és örmények. Élénk gabona- és gyümölcskereskedelmet folytat Konstantinápolyal. Van egy szép nagy mecsetje, két-három kisebb is, egy jól ellátott bezezsztánja (fedett árucsarnoka), s egy elége sekély vizű kikötője, amely nem is nagyon biztonságos, ha délkeletről fúj a szél; ezért aztán nemigen jön ide tengerjáró, sem más nagyobb fajta hajó; csak a szakolevák (gyors járatú vitorlášhajók), ezek a vitorlás és evezős bárkafélék állnak be a kikötőbe.” Ilyen szakolevák egyikén vitték a fejedelem holttestét – három hónappal halála után – Konstantinápolyba. Mikes Kelemen és César de Saussure 1735. július 4-én indultak Rodostóból, 6-án kötöttek ki Isztambulban, s helyezték el a holttestet a fejedelem végakarátának és végrendeletének megfelelően a galatai jezsuiták Xavéri Szent Ferenc rendházában,

amelyben napjainkban francia tanítású középiskola működik: Saint Benoît Fransiz Lisesi. A francia igazgató készségesen beengedi a magyar látogatókat, s megmutatja azt a használaton kívül álló kápolnát, amely 1906-ig a fejedelem, Zrínyi Ilona és más bujdosók temetkezőhelye volt. Kérdés, hogy meddig, mert erre az emberi tisztességen és a történelem ismeretén kívül semmi más nem kötelezi. Az intézmény és a magyar állam között semmiféle szerződéses kapcsolat nincs. Aggodalommal tölthet el bennünket az, hogy a római katolikus egyház a kápolná-ról már lemondott, az már a török iskola tulajdona.

A magyarok városrésze

Mikes Kelemen leveleiből tudjuk, amit más források is megerősítenek, hogy a magyarok városrésze (törökül Macarlar mahallesi vagy egyszerűbben Macar mahalle) az örményeké mellett feküdt, tulajdonképp annak volt nyugati széle. A szultán a tengerparttól csupán néhány száz méterre egy rövid utcát, amelyet ma a rodostóiak hivatalosan is Macar Sokak-nak, Magyar utcának hívnak, bocsátott a közel kétszáz menekült s a rájuk vigyázó közel félszáz főnyi török őrség rendelkezésére. Az utca bal oldala (a tengerrel szemben állva) az örmény negyeddal volt határos. A jobb oldalon lévő házak kertjei azonban a város körüli földekre és mezőkre nyíltak. Ezekről egy kellemes gyaloglási út távolságban ma is áll – a rodostói borpincészet közelében – Rákóczi kútja, amelyet a történelem során többször felújítottak.

A fejedelem a menekültek rendelkezésére bocsátott házakat átépítette, belső díszítésében igyekezett azokat az európai ízlésnek megfelelően átalakíttatni. Mindazok, akik a tizenkilencedik század végén vagy a huszadik elején látták az épületeket, még találtak ebből maradványokat. A magyar városrészről 1892-ben Beszédes Kálmán, 1904-ben pedig Edvi Illés Aladár több tucat kiváló rajzot készített. Beszédes maga így írt munkájáról: „Sokszor mélyáztam bús érzéssel a komor, roskadozó fejedelmi lak és a többi emlékezetes helyek képen. Lerajzolgattam azokat pontosan, minden oldalról, szorgalmasan, néha sietve, mert olykor úgy tűntek fel előttem, mintha oly sok idő viharai után csak azért állának még roskadozó lábaikon, mintha még engemet vártak volna, a magyar képviselőt, aki vékony papírjával és rajzójával megóvjá őket a teljes enyészettől.”

Az egykori magyar városrészben három központi épület alakult ki. Ezek közül az egyik a fejedelem szálláshelye volt, amelyből ma már semmi sem látható. Ez egykoron a mai Macar Sokak és a Peştemalci Caddesi jobb oldali sarkán állt. Henszlmann Imre 1862-ben, amikor

Kubinyi Ferenc kíséretében Rodostóban járt, rajzot készített róla. Ez fennmaradt, s ennek köszönhetően tudjuk, hogy az egykori szerény fejedelmi lak hogyan is nézett ki. Helyére az 1970-es években gyógyszerár épült. Rákóczi lakrészével szemben állt a bujdosók temploma, amelyet a fejedelem Szűz Máriának, a magyarok patrónájának tiszteltére szenteltetett fel. Rákóczi, hogy a lakhelyéből a templomba bármikor át tudjon menni, fa átjárót építtetett az utca felett. A templomban több kutató is járt, s ennek köszönhetően arról több leírással is rendelkezünk. Az 1960-as években – évtizedek óta üresen állt – lebontották, s a helyén új épületet emeltek, amelyben ma orvosi rendelőintézet működik. A templomot bezárásáig perai ferencesek tartották fenn. Talán az 1940-es években zárhatták be. A plébánia levéltárát, amelyet Thaly Kálmán 1888-ban átnézett, remélhetőleg megőrizték, s azok a ferencesek isztambuli központi rendházában megvannak. A harmadik épület a vendégek fogadására alkalmas tengerparti ház volt, amely jelenleg is áll, s ebben van az emlékmúzeum, amelyet a rodostóiak Rákóczi Múzeumnak (töbörül Rákóczi Müzesi) neveztek el.

A 2000-es évek elejéig romosan ugyan, de állt még Mikes Kelemen egykori háza és Bercsényi Miklós egykori lakhelye is. Az elmúlt években mindkettőt lebontották. Az utóbbi évtizedekben nem sikerült olyan nemzeti összefogást teremtenünk, amelynek ereje a magyar múlt rodostói emlékeinek megvédéséhez elég lett volna. Az egykori magyar városrészben romokban áll még három olyan épület, amely – ha a nemzeti hozzáállás csodával határos módon hirtelen megváltozna – még megmenthető lehetne. Ezek egyike Forgách Antal egykori háza (Macar Sokak 13.); szomszédjában van a másik, szintén a bujdosókhoz köthető épület (Macar Sokak 11.). A harmadik pusztuló emlék Bercsényi Miklós feltételezett ún. második háza (Peştemalci Caddesi 85–87.). A fenti épületek részletes felmérését, mint már említettem, Pintér Tamás és Deák Zoltán építészek elkészítették. A házakat illetően a huszonegyedik óra utolsó perceiben vagyunk. Már olyan rossz állapotban vannak, hogy akár egy heves vihar is ledöntheti a málladozó falakat.

A Rákóczi Emlékmúzeum

Szomorú történelmi tény, hogy a rodostói magyarok egykori emlékei közül csupán egy épületet tudtunk megőrizni. Ez elsősorban Tahy László követnek köszönhető, aki 1926-ban ajánlotta a magyar kormánynak, hogy vásárolja meg a fejedelem egykor fogadó- és ebédlőházát, s ott emlékmúzeum létesüljön. Nem ő volt az első, aki ezt felvetette. Szádeczky-Kardoss Lajos 1903. évi rodostói uta-

zását követően a Magyar Történelmi Társulat nevében javasolta Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy a „Rákóczi emigráció rodostói emlékei helyreállításának s azoknak fenntartásáról a körülményekhez képest gondoskodva legyen”. Ezt vallotta a rodostói viszonyokat jól ismerő Edvi Illés Aladár festőművész is, aki ez ügyben szintén készített beadványokat. A magyar és a közös bécsi kormánysszervek igyekeztek a végleges döntéshez a kellő ismereteket beszerezni. Sajátos helyzet volt, hogy a tervet maga Tisza István miniszterelnök is támogatandónak tartotta. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban a javaslatot elvetendőnek ítélte. „A Rákóczi-emigráció emlékeinek a helyszínén való helyreállítása és fenntartása – írta 1905. január 17-én a miniszterelnöknek – Nagyméltóságod kiküldöttjének, Thallóczy Lajos közös pénzügyminiszteri osztályfőnök úrnak a tapasztalatai szerint, a rodostói magyar házak roskadozó állapotára tekintettel, lehetetlen.”

1905-ben az ebédlőházat illetően Budapesten az a döntés született, hogy Magyarország csak az épület belső és még használható külső faborítását, valamint a még fellelhető tárgyakat vásárolja meg. Ennek elvégzésére Móricz Péter drinápolyi osztrák–magyar konzul kapott utasítást, a költségekre pedig háromezer frankot. Az alkudozásban és az egyéb rodostói tárgyalásokban Pierre Aslan konzuli ügynök segítette. Az összegyűjtött anyagot huszonkilenc nagyméretű hajóladában Kassára szállították, hogy ott a fejedelem rodostói házát újra felépítsék. A város erről 1908-ban hozta meg határozatát. Az első világháború és azt követően Trianon megakadályozta a terv megvalósítását. A ládákat feltehetőleg azért, hogy a csehszlovák hatóságok elől elrejtseék, egy városi pincében befalazták, aztán elfeledkeztek róluk; 1936-ban véletlenül kerültek elő. Az építkezés 1940-ben kezdődött el Lux Kálmán építész tervei alapján, aki azonban nem a rodostói ház hasonmását, hanem annak utánzatát építette fel. A Rodostói-házat 1943-ban – 37 évvel azután, hogy az emlékeket Törökországban ládába rakták – avatták fel. Rákóczi-kiállítás azonban csak 1991-ben nyílt az épületben: nyolcvanöt év után a Rodostóból elhozott tárgyak végre megtekinthetők lettek.

A fejedelem ebédlőháza, meglehetősen romos állapotban, 1928-ban került magyar tulajdonba, azóta is magyar tulajdon, amelynek felügyeletét az isztambuli Magyar Főkonzulátus látja el. Szádeczky-Kardoss Lajos 1903. évi beszámolója szerint az épület már nagyon rossz állapotban volt. Bizonyára tovább rontott állapotán, hogy 1905-ben számos farészt lefeszegettek róla, hogy Magyarországra szállítsák. Az épület ezt követően sorra „el-szenvedte” mindazt, ami a rodostóiak életét 1912-től 1926-ig megkeserítette. 1912-ben földrengés sújtotta a

várost. Az első Balkán-háború során 1912 októberében a bolgár hadsereg szállta meg Rodostót, az oszmánli haderő 1913 júliusában szorította ki őket. 1915-ben a Dardanelláknál zajló véres háború török felvonulási terület lett. Az első világháborút követően a várost 1920 júliusától 1922 októberéig a görögök tartották megszállva. Görög lakosságát az 1923. évi lausanne-i békeszerződés alapján 1924-ben kitelepítették: leszármazottjaik napjainkban többnyire a görögországi Kavála környékén élnek. A görögökkel együtt az örmények is elmenekültek. Az egykori magyar városrész házaiba olyan földönfutóvá vált trákiai török menekültek költöztek, akik szinte semmit sem tudtak a város múltjáról, a magyar vonatkozásokról pedig különösen nem.

Tahy László követ 1924-ben kezdte meg szolgálatát a Török Köztársaságban. Szenvedéseket, borzalmakat követően jelent meg Rodostóban, és Arthur Aslan segítségével a magyar állam számára megvásárolta az épületet. Az első felújításra, ami tulajdonképpen az épület újbóli felépítése volt, 1931–32-ban került sor.

Az emlékházat és abban az első kiállítást Gömbös Gyula miniszterelnök nyitotta meg 1933. október 24-én, hivatalos törökországi látogatása végén. Az épület bejáratánál ekkor két emléktábla állt. Az egyik ma is ott van, amelynek felirata magyarul és törökül a következő: „Walkó Lajos külügyminisztersége alatt Tahy László magyar követ kezdeményezésére Möller István műépítész tanár eredeti felvételei és tervei szerint Gridi-Papp Imre okl. építész-vállalkozó közreműködése mellett újból épült 1931–32”. Volt egy másik emléktábla is, amelyet a Magyar Népköztársaság 1953-ban levétetett, mert Budapest akkori vezetőit zavarták a rajta szereplő nevek. Ennek hozzávetőleges szövegét Semavi Eyice török művészettörténész a következőképp adta meg: „E ház, amely Rákóczi Ferenc fejedelem rodostói ebéd-lőháza volt, a világháború alatt megrongálódott. A magyar kormány Horthy Miklós őfőméltósága kormányzósága és gróf Bethlen István miniszterelnöksége idején újból felépítette.” A helyére 1953-ban feltett tábla felirata a következő: „E házban élt 1720–1735-ig II. Rákóczi Ferenc magyar fejedelem, aki 1703–1711-ig a magyar nép szabadságharcát vezette, s később török földön talált menedéket. Ezt az emléktáblát a Rákóczi vezette magyar szabadságharc 250. évfordulóján a Magyar Népköztársaság kormánya állította.” A rendszerváltozást követően senkinek sem jutott eszébe, hogy ezt levétesse, de az sem, hogy a régít visszahelyeztesse, s ezzel a történelmi tények tiszteletét visszaállítsa.

A rodostói emlékház gondját a mindenkori isztambuli magyar diplomaták viselték, akiknek egykoron az Aslan család és Hikmet Çevik török helytörténész segített, napja-

inkban pedig ezt Erdogan Erken tiszteletbeli konzul teszi. Rodostót illetően minden korban sok függött attól, hogy az Isztambulba küldött magyar diplomaták mennyire viselték szívükön a bujdosók sorsát és a magyar történelmi múlt emlékeinek tiszteletét: a rodostói ügyek vitelét csak feladatnak vagy nemzeti és erkölcsi küldetésnek tekintették-e.

Tahy László követnek kiemelkedő érdeme volt abban, hogy a fejedelem fogadó- és ebédlőházát sikerült az enyészettől megmenteni. Bizonyára sokat jelentett számára a Rákóczi–Thököly hagyomány: Sáros vármegei történelmi családból származott, Eperjesen született, fiatalkora a bujdosókkal kapcsolatos politikai és történelmi viták időszaka volt.

Ullein-Reviczky Antal, aki 1943–44-ben stockholmi magyar követ volt mint a német ellenes magyar politikai orientáció egyik meghatározó személyisége, fiatal diplomataként 1929–1935 között konzulként működött Isztambulban. A második világháborút követően számos magyar diplomatával együtt ő is „bujdosásra” kényszerült. Emigráns éveinek egy részét – családi kapcsolatainak köszönhetően, angol feleségének szülei a Boszporusz mellett éltek – Isztambulban töltötte. 1946-ban a Rákócziról mint a törökök igaz barátjáról írt hatásos cikket a török autókлуб évkönyvében, amelyet a befolyásos török családok mind olvastak, s még évtizedek múlva is emlékeztek rá.

A hidegháború idején, amikor magyarok és törökök két ellentétes oldalra kerültek, Rodostó amolyan kémiai lakmuszpapír lett az enyhülés mértékét és árnyalatait illetően. A két ország közötti kapcsolatok javulását jelezte, hogy 1967–68-ban újabb javítási munkálatok kezdődtek az épületen, s a Magyar Nemzeti Múzeum új kiállítást készített, amelyet 1968. június 27-én Péter János külügyminiszter nyitott meg. Ennek is emléktábla őrzi emlékét. A Magyar Nemzeti Múzeum a kiállítást folyamatosan karbantartja, s az épületet azóta már többször felújították. 1982 óta a múzeum mindennap nyitva van és várja a látogatókat. Erdogan Erken tiszteletbeli konzulunknak és a magyarul kiválóan beszélő Ali Kabul gondnoknak nagyon nagy szerepe van abban, hogy a Rákóczi Múzeum a városnak és a környéknek jól ismert nevezetessége lett.

A pár éve elhunyt Pécsvárady Botond sárospataki tanár kezdeményezésére, Emri Miklós isztambuli főkonzul közreműködésével, 1992 októberében a múzeumban – megható ünnepség keretében, amelyen ott voltak Sárospatak, Kassa, Munkács és Zágon képviselői is – felavatták Mikes Kelemen mellszobrát, Sunyi Kiss István alkotását. A tengerparti sétányon, Rákóczi szobra közelében 2000. szeptember 14-én leleplezték Mikes Kelemen fából készült szobrát, a budapesti Mónus Béla faszobrász művét. A zágoniak 2005. augusztus 28-án

székelykaput állítottak az emlékmúzeum elé. Az erdélyi unitáriusok 2007. augusztus 24-én Rodostóban felavatták a kolozsvári születésű s eredetileg unitárius vallású Ibrahim Müteferrika erdővidéki tölgyfából készített szobrát, Köpe Csaba alkotását. 1996. október 18-án Göncz Árpád köztársasági elnök, 2000. május 27-én Orbán Viktor miniszterelnök, 2008. január 18-án pedig Szili Katalin házelnök tisztelgett Rodostóban Rákóczi és a többi bujdosó emléke előtt.

Panaghia Rheumatocratissa

A rodostói bujdosóknak legalább két évtizedig nem volt saját temetőjük. A holttestek szállítását az oszmánli jog tiltotta, a hatóságok ehhez csak rendkívüli esetben adtak engedélyt. Mindenkit ott kellett eltemetni, ahol elhunyt. A Rákóczi fejedelem által megjavíttatott és átépíttetett rodostói római katolikus templom kicsi volt ahhoz, hogy ebben temetkezni lehessen. Mivel keresztények a muszlimok temetőiben nem temetkezhetek, a bujdosóknak két lehetőség kínálkozott: az örményekhez fordulnak vagy a görögökhöz. Mindkettőt megtették.

Rodostó a Herakleai (törökül Eregli) Görög–Ortodox Érsekséghez tartozott. A metropolita is Rodostóban élt, mert itteni közössége nagyobb volt, mint székvárosáé. A görögök szép főszékesegyházat építettek. 1896 évi felújításáról a magyar utazók is beszámoltak. A főszékesegyházat a „Legszentebbről”, a Szűzanyáról nevezték el, s adták neki a Panaghia nevet. Ehhez azonban – feltehetőleg a rodostói folyóvizekre utalva – Rheumatocratissa jelzőt is hozzáillesztették.

Esterházy Antal volt az első, akit 1722-ben a főszékesegyházban temettek el; őt 1725-ben követte barátja, Bercsényi Miklós. 1735-ben Sibrik Miklósnak is a görög templom lett a nyughelye. Mindhárman az ikonosztáz előterében, a főszékesegyház hajójának központi terében nyugodtak. Síremlékeik a többi sírkövel együtt belesimultak a padlózat kövezetébe. A három neves magyar sírfeliratának szövege 1818 óta ismert a történeti irodalomban. Joseph von Hammer-Purgstall, a jeles osztrák oszmanista történész és diplomata 1804-ben, amikor Rodostóban járt, ezeket gondosan lemásolta, s egyik könyvében később közzé is tette. 1888-ban Thaly Kálmán járt a templomban, s vette alaposan szemügyre a bujdosók sírjait, 1903-ban pedig Szádeczky-Kardos Lajos tette ugyanezt.

Thaly Kálmán jegyezte fel 1888-ban, hogy főszékesegyház kertje sokáig a helyi görög közösség temetője volt. A rodostói meglelt korú görögök szerint itt közrendű magyarokat is eltemettek, többnyire olyanokat, akik Bercsényi, Esterházy és Sibrik kíséretéhez

tartoztak. A görögök 1830 körül új temetőt nyitottak, s a főszékesegyház kertjében néhány kivétellel felszámolták régi sírjaikat.

A bujdosók a szélső utcájukhoz közeli földeken – talán Rákóczi halálát követően – temetőt nyitottak. Ez azonban közös lehetett az örményekével. Thaly Kálmán a plébániai halotti kivonatokban az 1770-es évek végéig azt találta, hogy a magyarokat az örmény temetőben hantolták el. Mikes Kelemen is örmény sírhantok közé temették 1761-ben. 1774-től a plébániai regesztrumban találkozunk a cimiterium Hungarorum/Catholicorum és a hortus Hungarorum megnevezésekkel. Ez egy új terület, amely szintén határos volt az örmények új temetőjével. Feltehetőleg az 1770–80-as években ide hozták át a korábbi cimiterium Armenorum halottjait, s a csontokat – örményekét és magyarokét egyaránt – közös osszáriumba gyűjtötték össze. Ez történt Thaly Kálmán szerint Mikes Kelemen földi maradványaival is. Ha ez igaz, az író csontjai közös sírba kerültek, síremlékét pedig valószínűleg felhasználták valamelyik közeli ház építésénél.

A magyar temetőre vonatkozóan 1817-ből származik az utolsó bejegyzés. Ekkor még nem szűnt meg, csak új nevet kapott: „katolikus temető”. Ez már a magyar nyelv eltűnését jelezte. A rodostói katolikus plébánia azonban az 1880-as években, miként ezt Thaly Kálmán elmondta, a temetőt – mivel földje értékes volt – eladta, s a híveknek új temetkezési helyet jelölt ki. Ez talán magyarázatul szolgál arra, hogy Thaly és más Rodostót megjárt magyarok miért nem találtak a Panaghia templomon kívül másutt is bujdosó sírokat.

A főszékesegyház II. Rákóczi Ferenc temetésében is szerephez jutott. Miután a fejedelem 1735. április 8-án elhunyt, belső részeit a szíve kivételével, mert azt a grosbois-i kamalduli kolostorba küldette, a templom kertjében temették el: „A testet másnap felbontattuk – írja Mikes – és az aprólékját, egy ládában tevén, a görög templomban eltemették.” A holttestet koporsóban „egy kis házban” őrizték, s ott tartották közel három hónapig, amíg a galatai temetéshez az engedély meg nem érkezett.

A Panaghia főszékesegyházban kezdődött el 1904-ben a bujdosók földi maradványainak összegyűjtése. A Gregorios metropolitával történt előzetes tárgyalásokat követően, amelyek során a magyar küldötteket biztosította arról, hogy Bercsényi, Esterházy és Sibrik csontjainak hazaszállításához hozzájárul, 1904 decemberében Thallóczy Lajos kormány megbízott, aki földi maradványok szállításra való előkészítéséért felelt, megérkezett Rodostóba. A magyar hősök exhumálására 1904. december 17-én került sor. A maradványokat Móricz Péter drinápolyi osztrák–magyar konzul jelenlétében lá-

dákba rakták és lezárták. A lepecsételt ládákat még két éjszaka Rodostóban őrizték. 1904. december 19-én megkezdődött a szállításuk. Mindhárom földi maradványt és a hozzájuk tartozó sírköveket átvitték a galatai Saint Benoît kolostorba, hogy a végleges szállítás idejére – ennek dátumát akkor még egyeztették – Rákóczi földi maradványai mellett legyenek.

A magyar kormány a Panaghia főszékesegyházban emléket hagyott arról, hogy Bercsényi, Esterházy és Sibrik holteste több mint másfél évszázadig ott nyugodott. Tisza István miniszterelnök Berzeviczy Albert válás- és közoktatásügyi miniszterhez 1905. április 4-én írt leveléből tudjuk, hogy erre való emlékezésül a magyar kormány egy magyar és görög feliratú emléktáblát készíttetett. Ezt kiszállították Rodostóba, s a templomban felállították. A görög lakosságot 1924-ben, a török–görög lakosságcseré keretében, kitelepítették Rodostóból. Az emléktábla azt ezt követő zűrzavarnak és rombolásnak esett áldozatul.

Rákóczi és a többi bujdosó, köztük a rodostói halottak földi maradványainak hazaszállítása 1906. október 23-án kezdődött meg: a csontokat tartalmazó koporsókat a Saint Benoît kolostorból átszállították a Kelet nevű hajóra, amely másnap futott ki a Fekete-tengerre, s október 25-én futott be a romániai Constanța kikötőjébe. A bujdosók földi maradványai 1906. október 27-én érkeztek meg vonaton Orsovára, a Magyar Királyság határvárosába. A koporsókat szállító szerelvény október 28-án gördült be Budapestre. A fővárosi megemlékezéseket követően a kassai újratemetésre 1906. október 29-én került sor, Thököly Imre maradványait pedig másnap helyezték el az új késmárki evangélikus templomban. Ezzel egy közel két évszázadon átívelő kör zárult be: a bujdosók a nemzet egységes és megrendítő tiszteletének közepette mégis visszakerültek hazájukba.

Tanulságok

Egy-egy nemzet leginkább egy-egy fához hasonlítható. Ha a fa koronája évente nagyobb, ágasabb és lombozata sűrűbb, az azt jelenti, hogy a gyökérzete is erős, s a talajból képes kellő tápanyagot felszívni. Egy-egy nemzet gazdagodása és gyarapodása sem lehetséges akkor, ha a múlt gyökerei nem erősek. A történelem tanulságos és szilárd talapzata a jövőnek, még akkor is, ha a história nem olyan, mint amilyennek szeretnénk. Nemcsak a sikerekből, hanem a bukásokból, sőt a tévutakból is lehet okulni. Azt is fontos tudnunk, különösen az anyaországban, hogy a magyar történelem nemcsak a Kárpát-medencében zajlott és zajlik.

A magyar diaszpórák szerte a világban a magyar nemzet fontos alkotóelemei: az értékek melletti kiállás, a megmenekülés, a boldogulás, az idegen világok felfedezésének és a magyarság globális megismertetésének különös szigetei. Létük azonban törekeny, mivel a közösségeket olyan történelmi erők hozzák létre, amelyek csak bizonyos ideig – néha talán egy évszázadig, többnyire azonban csak évtizedekig – hatnak. Amikor a korábbi mozgatóerők kifulladásra, új folyamatok indulnak: az ékezetek lekopnak a nevekről, a nyelv romlik, megtörténik a részleges, majd a teljes beolvadás, végül pedig jön az elveszejtődés. Megmaradnak azonban a nyomok: a furcsán hangzó nevek, a vésett feliratok, a sírkövek, a levéltári fondok, kiadott folyóiratok és könyvek, de gyakran a használt és birtokolt épületek is. Ez azt jelenti, hogy a múlt csak a kézzelfogható jövőt illetően veszt el. A történelmi kutatás azonban – különösen az elmúlt két évszázadot illetően, amikor már az írásbeliség rohamos fejlődésének következtében források tömkelege keletkezett – megőrzi múltat. Az emigránsok emléke fennmarad a történelemben, nem vész el, s ha életútjuk értékőrző volt, bármikor példává is válhat az új nemzedékeknek itthon és otthon egyaránt.

Rodostó éppúgy magyar diaszpóra volt legalább egy évszázadig, mint számos magyar közösség az amerikai kontinensen vagy másutt a világban. A közösségnek fontos politikai és erkölcsi súlya volt, amíg Rákóczi élt. A rodostói lét a fejedelem és Mikes írói vénájának köszönhetően kitörölhetetlen részévé vált a magyar nemzeti emlékezetnek: a török város magyar szimbólum lett.

Rákóczi hű magyarjai Rodostóban, amíg tudták, tartották a nyelvet és a keresztény hitet. Amikor ennek szövege már elvászott, még akkor is őrizték a fejedelem és Magyarország emlékét, s ezt francia, olasz, örmény, görög, török és arab családtagjaiknak is átadták. Leginkább nekik köszönhető, hogy a rodostói emlékek megmaradtak, s az is, hogy a történelmi kutatás a tizenkilencedik század végén azokat meg is találhatta. Már legalább egy évszázad magyar politikusi, kormányzati, kulturális és külügyi vezető személyiségei felelnek azért, hogy a magyar nemzet rodostói emlékei közül az utókornak csak a fejedelem egykori fogadó- és ebédlőházát volt képes megőrizni. Minden mást elpusztított az enyészet. Rodostó mai lakóitól, akik számos világégest éltek át a huszadik században, aligha lehet elvárni, hogy ők mentsek meg a magyar emlékeket. De magyarként felemelő azt látni, ahogy a török város egymást követő nemzedékei hajlandóak őrizni a magyar múlt egyik értékes szeletét, s becsülni a Rodostóban kétségtelenül megmutakozó, az egyetemes magyarságot spirituális egységbe fogó összetartozást.